

REMO BODEI

Viure online

Repercussions polítiques de la connexió virtual

El terme *individuum* naix en l'àmbit de la filosofia escolàstica medieval i és un calc del grec *atomos*, que vol dir indivisible. En realitat, cap individu ha estat mai una mònada sense portes ni finestres, un i indivisible segons la fe religiosa de l'ànima immortal —capaç de sobreviure a la dissolució del cos— i el model filosòfic de la substància indissoluble.

Tothom es troba sempre confrontat amb els altres i el món extern: com en la cinta de Möbius de la topologia, la dimensió pública i la privada s'han entreteixit tothora, sempre, per bé que amb una intensitat i una velocitat variables. Avui, tanmateix, aquest intercanvi ha augmentat enormement per a cinc mil milions de persones, si fa no fa. L'individu ha esdevingut una cruïlla altament freqüentada de missatges que el mantenen, en temps real, virtualment connectat sempre a una densa xarxa de relacions. Aquesta el permet no només d'enfortir els lligams afectius o tenir cura dels seus interessos, sinó també d'actualitzar els seus objectius i projectes i, sobretot, d'apuntalar la seua identitat a través d'una sèrie de replantejaments successius.

Ja ho feien la ràdio i la televisió, però darrerament Internet i els nous mitjans fan molt més denses i contínues les relacions entre les persones, per bé que resul-

Remo Bodei (Càller, Sardenya, 1938) és filòsof i professor emèrit de la Universitat de Pisa. Ha ensenyat durant molts anys a la Scuola Normale Superiore i a la Universitat de Califòrnia (Los Angeles). Ha publicat, entre altres llibres, *Le forme del bello* (2005), *Ira* (2010), *Piramidi di tempo* (2012), *Ordo amoris* (2015), *Limite* (2016) i *Scomposizioni: Forme dell'individuo moderno* (2017). Aquest article aparegué originalment a *Il Mulino*, 2/2017

ten més superficials i tènues, mancades com estan del valor afegit de les tonalitats emotives i dels matisos propis de la presència física dels interlocutors. Especialment entre les joves generacions, el nombre de contactes ha assolit, de fet, una inflació tal que a Facebook hi ha adolescents que es vanten d'haver «demanat i obtingut» l'amistat de centenars de desconeguts, sense parar esment al fet que l'amistat és selectiva: «Si tens molts amics, no en tens cap.»

I tanmateix, gràcies a la ràdio, la televisió, Internet i els nous mitjans, cada un, seguint-les com a oients o telespectadors, però —sobretot— inserint-se en les xarxes socials, pot participar, més de prop, en les vides dels altres i, tal vegada, compartir-les. A través d'aquests mitjans hom aconsegueix superar els límits històrics i geogràfics inevitables de l'existència individual i eixir del tancament en si mateix, obrint-se a les possibilitats sense fi de l'existència. Amb la difusió dels mitjans audiovisuals i altres instruments de comunicació recíproca a distància —que poden fer servir fins i tot els qui no saben llegir ni escriure—, un gran repertori de vides paral·leles està a l'abast d'innombrables homes, dones i infants. I en transforma la manera de percebre, de pensar i d'actuar.

Caldria preguntar-se fins a quin punt les dinàmiques actuals de la globalització incideixen i contaminen els imaginaris i el capteniment efectiu de pobles sencers, en quina mesura contribueixen a configurar d'una altra manera les expectatives vitals dels individus i a crear comunitats virtuals: els *global bywatchers* de la CNN; la xarxa de persones connectades a través de Facebook, LinkedIn o Twitter; els emigrats d'un determinat país dispersos pel món que tanmateix es mantenen en contacte a través de revistes, centres culturals, correus electrònics o Skype, i que trameten a casa seua part dels seus ingressos a través de Western Union.

En l'estructuració del jo hi incideixen poderosament els telèfons mòbils, Internet, Skype, FaceTime, Facebook, Instagram o Twitter, en la mesura que fins fa poc temps, els instruments de comunicació —llibres, cartes, telègraf, film, ràdio, televisió— eren, amb l'excepció del telèfon, bàsicament monològics o de resposta diferida, mentre que els nous instruments són dialògics i posen instantàniament en relació entre si (en alguns casos fins i tot visualment) persones geogràficament llunyanes.

Les distàncies s'han escurçat i el temps s'ha comprimit. Les barreres protectores, com la casa, que mantenien a cadascú clos en un reducte d'intimitat, han estat perforades i «colonitzades» primer per la ràdio i després per la televisió —aparells que tanmateix no són interactius. L'esfera privada i la política deixen així progressivament d'estar relativament separades. Les parets domèstiques esdevenen «poroses», i el món i la política entren amb prepotència dins de les estances de la casa. Això

s'esdevingué, de primer, a través de la «ràdio oberta», aquella que a partir de 1922 no transmetia ja la veu d'un únic emissor a un únic receptor segons el sistema «bi-local». I després, i a gran escala, a través de la televisió.

Tothom ha pres nota de la caiguda del mur de Berlín, però ningú para esment en la caiguda dels murs domèstics, quan en el passat fins i tot Hobbes considerava el llindar de la casa la línia divisòria inviolable entre l'espai públic i l'espai privat. A l'interior dels murs domèstics, en efecte, ni tan sols el sobirà absolut pot substituir el *pater familias*. Amb la ràdio i encara més amb la televisió, el món entra a casa. També com a conseqüència d'això, tots aquells que formaven part de l'*oikos* tradicional, dones, infants i avui diríem també els pensionistes i les mestresses de casa —un temps fonamentalment sostret a les influències de la política—, hi esdevenen més permeables. En les llums d'aquari de la petita pantalla ja no hi compten els programes o els ideals, sinó la capacitat oratòria del polític, que ha de ser capaç de concentrar en pocs minuts, i fer-los seductors, els efectes del seu discurs de pocs minuts, mitjançant la simplificació i la simpatia, deixant de banda els programes una mica densos i detallats.

En la tercera edició (1919) de les *Reflexions sobre la violència*, Georges Sorel comparava Lenin amb el tsar Pere el Gran, que havia «forçat» el consentiment, de la mateixa manera que els jardiniers forcen les tomaques o les pebreres a créixer ràpidament en hivernacles. Si la casa esdevé així l'hivernacle on es força el consentiment, ¿la política no ha estat al seu torn «domesticada», també en un sentit literal? Per als joves, la ràdio i la televisió ja no són importants. Actualment són els mitjans interactius, sobretot Internet i les xarxes socials, els que representen la incubadora o el nou hivernacle de la política, els «llocs» on el consentiment no es configura i es difon a través dels mitjans tradicionals (govern, partits, periòdics, manifestacions al carrer), sinó on aquest consentiment és, precisament, forçat, drogat. Això, almenys, de cara «enfora» com a política oficial, perquè la política oficiosa, la que actua rere les bambolines, confessa sovint, amb més lucidesa, que no pot estar a l'altura de les tasques immenses a què ha de fer front a hores d'ara; que no té suficients recursos, no només humans sinó també simbòlics, per a poder procedir a través d'argumentacions racionals.

Abordarem ara un tema força debatut. ¿Tenia raó Giovanni Sartori [*Homo videns: Televisione e post-pensiero*, Laterza, 1997] quan argumentava que al món d'avui estem vivint una mutació antropològica —de l'*homo sapiens* a l'*homo videns*— en la qual la primacia de la imatge comporta l'atròfia del pensament abstracte, amb la conseqüència que els ideals democràtics d'igualtat i llibertat els semblen a molts buits o desfasats? La primacia de les imatges, tot i que no tan

metòdicament estructurada, ja existia en èpoques en què els analfabets eren la majoria (penseu en les catedrals medievals, que eren una mena de «bíblia de pedra»), de la mateixa manera que al llarg de la història humana ha estat freqüent, i àdhuc normal, l'eclipsi periòdic del pensament crític. El que impressiona avui sobretot és el balafiament d'intel·ligència; la desproporció entre les possibilitats que ofereixen la tècnica i l'escolarització modernes, per una banda, i la depauperació del sentit comú difús, que tendeix a empetitir-se fins a atènyer ben sovint nivells increïbles de credulitat, per una altra.

Canvien així, en el pla de la comunicació interpersonal i de la política, la mentalitat i les pràctiques quotidianes dels ciutadans i, junt amb aquestes, es transforma el nucli de la identitat personal. Els desigs dels individus s'imbriquen també en «cadenes de seda», tan resistents com les de ferro, per informar-los, fer-los discutir, persuadir-los, orientar-los, però també condicionar-los i manipular-los.

Molta gent té la sensació que la política democràtica s'ha buidat de contingut i ha anat perdent tant les seues motivacions racionals com la passió civil. No en restaria més que l'embolcall de l'espectacularitat reblert d'una emotivitat pobra de continguts. Amb la gran difusió dels mitjans de comunicació de masses, sobta l'aparent incongruència per la qual en els sistemes parlamentaris i en aquesta «era dels drets», la democràcia fa la impressió que fa servir cada vegada més les mateixes armes de simulació i dissimulació «deshonesta» utilitzades pels règims totalitaris.

És cert que la dosi de violència física emprada per a fer creure i, arribat el cas, obeir és generalment modesta o nul·la, però ¿per ventura la seducció, la sol·licitació o l'engany no han esdevingut més sofisticats i més eficaços? ¿I els ciutadans no estan cada vegada més atarantats per un excés d'informació i es veuen arrossegats a un simulacre de participació en la vida política que s'assembla més al fanatisme dels seguidors d'un equip de futbol o a l'admiració cega per una figura de l'espectacle que no pas al coneixement raonat i apassionat en la cerca de solucions als problemes? Es pot dir, tot parafrasejant el Michelstaedter de *La persuasione e la rettorica* [Adelphi, nova edició, 1982], que en les democràcies actuals —que experimenten una deriva cap al populisme— hi ha una tendència creixent a passar de la «persuasió» basada en el discurs racional a la «retòrica» (o la *rettorica* amb les dues *t* de Michelstaedter). No és que no s'haja emprat mai en el passat aquest tipus de «retòrica», que la demagògia o els sofismes siguen invents recents. El que ha canviat profundament és el tipus i el perfil dels mitjans de comunicació, també des del punt de vista tècnic. Uns mitjans que han esdevingut extremament sofisticats i que constitueixen avui dispositius gegantins d'informació-desinformació.

La veritat es troba avui assetjada per allò que en l'*entourage* de Trump anomenen «fets alternatius», perquè estem vivint —i és una expressió que s'està difonent força— en l'època de la postveritat. ¿Existeix encara una opinió pública com a esfera de debat basat en una confrontació seriosa d'idees o de posicions, com a «gos de guàrdia» del poder? ¿No ha esdevingut també ella una *fictio*, una construcció organitzada de manera capil·lar i científica d'una realitat paral·lela? ¿I això no s'esdevé ja, a hores d'ara, a través de matrius d'idees i d'emocions prefabricades que generen tot seguit, mitjançant ajustaments i actualitzacions constants, un «clima d'opinió» canviant? ¿I els ciutadans no són també orientats a través d'una política d'anuncis sense cap actuació efectiva posterior, també perquè la política ja no és capaç de fer opcions rellevants i ha d'amansir contínuament els electors, gestionar les frustracions i treballar en el registre de l'imaginari (por i esperança), vist que els qui decideixen realment són elits econòmiques transnacionals, anònimes, sense cap responsabilitat envers els ciutadans?

D'altra banda, cal preguntar-se si la democràcia existeix encara o si no vivim ja en l'època de la postdemocràcia, que pren la faç del populisme, de la desmobilització i de la infantilització de les masses, de l'autocràcia electiva, del conformisme, de la degradació de la veritat a mera opinió i de l'assecamment de la facultat de jutjar, sovint paralitzada per pors difuses fabricades *ad hoc*. Amb la taxa corresponent d'inseguretat i la necessitat complementària de seguretat i protecció, tots aquests factors fan els individus menys racionals i generen un estat d'ànim d'alarma barrejada de resignació.

Alguna cosa s'ha trencat en els mecanismes de protecció i garantia dels ciutadans: és com si una caiguda de les defenses immunitàries hagués deixat més espai de maniobra a les potències de la seducció per a les quals l'anàlisi, els raonaments i els projectes es transformen en *storytelling*, en relats que se superposen a la realitat, que l'emascaren o, fins i tot, la substitueixen. ◀

Traducció de Gustau Muñoz